

ЕМОТИВНІСТЬ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ПРОБЛЕМА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ

У статті розглядається проблема емотивності як текстова категорія з розмежуванням понять “емотивність” та “емоційність” із погляду сучасної лінгвістики тексту та перекладознавства. Досліджуються шляхи реалізації емотивності у дитячій літературі та особливості її відтворення у перекладі.

Ключові слова: емотивність, емоційність, адекватне відтворення, емотиви, вигуки, капіталізація.

The article deals with the problem of emotivity as a textual category. It highlights differentiation of such notions as “emotionality” and “emotivity” in terms of text’s linguistics and translation studies. The author investigates the ways emotivity could be realized in children’s literature as long as the peculiarities of its rendering in translation.

Key words: emotivity, emotionality, adequate rendering, emotives, interjections, capitalization.

Дитяча література, як правило, створюється дорослими, які намагаються врахувати всі потреби та бажання дітей. Уважається, що дитячі твори повинні в першу чергу мати виховний вплив на читачів, виконувати освітню функцію, крім того, навчати основам гідного поведіння у суспільстві та шанобливого ставлення до людей. Окрім того, такі завдання творів для дітей, як розвиток естетичного смаку та відчуття прекрасного є беззаперечними.

Але чи завжди дорослі знають побажання та вимоги дітей до книжок? Варто пам’ятати, що для юних читачів головним критерієм відбору улюблених літературних творів виступає отримання задоволення від прочитання. Така література неодмінно повинна звертатися до дитячої уяви, почуттів та емоцій, захоплювати та розважати читацьку аудиторію. У підтвердження таких вимоги до дитячої літератури ми звертаємося до наукових розвідок В. Кизилової та О. Папуши [5; 9].

Дитячому віку притаманний високий рівень емоційності, тому цікавими видаються твори, в яких разом із захоплюючим сюжетом та незвичайними персонажами звучить яскраве, колоритне, емоційне мовлення. Це одна з найважливіших вимог, які висуваються до дитячої літератури. Відповідно твори з браком емотивності будуть неспроможні викликати у дитячої аудиторії ані повного розуміння твору, ані захвату та задоволення. Саме тому особливо важливою проблема емотивності виявляється при перекладі творів дитячої літератури. Відсутність наскрізного вивчення цього питання обумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Мета даної статті полягає у визначенні категорії емотивності дитячої літератури та розгляді шляхів її реалізації у тексті, а також аналізі засобів відтворення даної текстової категорії при перекладі дитячих творів.

Матеріалом дослідження слугувало оповідання британського письменника Джеремі Стронга “Гармидер у школі” та його переклад, виконаний Андрієм Поритком.

У сучасному мовознавстві багато уваги приділяється опису мови як засобу впливу на особистість і вивченню шляхів вербалізації емоцій та психологічних переживань. Дослідженню проблеми емотивності присвячували свої наукові розвідки М.В. Гамзюк [1], С.В. Гладь [2], Я.В. Гнезділова [3], Г.М. Кузенко [6; 7], В.І. Шаховський [11; 12; 13], О.А. Шевченко [14]. Усе ж, подекуди відбувається нашарування ознак, отож зникає різниця між поняттями “емотивність” та “емоційність”. Слідом за В.І. Шаховським ми

дотримуємося того положення, що емоційність – це власне почуття та емоції людини, а емотивністю виступає мовне вираження цього психологічного стану. Під емотивністю відомий дослідник розуміє “семантичну особливість, іманентно притаманну мові, яка забезпечує можливість висловлювати емоційність як факт психіки системою своїх засобів, також соціальні та індивідуальні емоції, які відображені в семантиці мовних одиниць” [13, с.24]. Отже, емотивність – це наші чуттєві переживання, психічні реакції на події у навколишній дійсності, вербалізовані за допомогою мови.

Доведено, що емотивність властива всім мовним рівням: фонетичному, морфологічному, лексичному і синтаксичному. Кожен із них має свою систему засобів вираження. Найбільш дослідженим з погляду мовної репрезентації емоцій є лексичний рівень. Згідно з дослідженнями В.І. Шаховського, існує три групи лексики для вербалізації емоційності: а) лексика, що називає емоції; б) лексика, що описує емоції; в) лексика, що виражає емоції [8].

Лексика, що називає емоції, не є власне емотивною, тому що її семантичне значення містить лише наше уявлення про те чи інше відчуття, наприклад *love, fear, hatred*. Наступна група вербалізації емоційності – лексика опису емоцій. За допомогою мовних засобів описується не сама емоція, а реакція людини на певну ситуацію, що виражається мімікою, жестами, інтонацією. Третю групу складають емотиви, тобто лексика, що безпосередньо виражає емоції. Семантична структура даних лексичних одиниць обов'язково містить емоційний компонент. Емотиви поділяються на афективи, зміст яких складає тільки емотивна семантика, та конотативи, емотивна семантика яких додається до основного логіко-предметного значення. У першу чергу до лексики, що виражає емоції, належать вигуки [8] та емотивні конструкції.

Емоції як складові будь-якої ситуації спілкування доповнюють і розкривають наміри співрозмовників, допомагають повніше зрозуміти зміст сказаного, тому емотивність посідає чільне місце у діалогічному мовленні. Особливого значення ця текстова категорія набуває при розгляді дитячої літератури, оскільки твори для дітей окрім опису динамічних подій та яскравих характерів, рясніють діалогами. Емотивність як невід'ємна риса діалогічного мовлення у текстах дитячої літератури забезпечує повніше розуміння зображуваного, апелює до почуттів читацької аудиторії, дозволяє краще зрозуміти твір.

На основі проведеного стилістичного аналізу оповідання Джеремі Стронга “Гармидер у школі” та його перекладу ми дійшли висновку, що емотивність тексту досягається актуалізацією лексики, що описує та виражає емоції, а це, відповідно, лексика другої та третьої групи за класифікацією В.І. Шаховського. Опис емоцій гніву, наприклад, ми знаходимо у такому лексичному оформленні: “... *the Headteacher had **clamped his jaws together and seemed to be grinding his teeth with grim fury***” [15, p.2], “*his eyes narrowed to thin, dangerous slits*”, “*Mr. Shrapnell gritted his teeth...*” [15, p.66].

Важливе місце серед емотивів, які зустрічаються у творах дитячої літератури, займають вигуки та емфатичні словосполучення. Джеремі Стронг активно вживає такі вигуки, як *Oh, Urgh, Wow*, емфатичні словосполучення *Oh, dear!, What on Earth...* та емфатичні форми та дієслово з інтенсифікатором *to do*, наприклад: “*That does look interesting!*” [15, p.19], “*I do realize!*” [15, p.61].

Емотивність також має важливе значення з погляду характерологічного контексту. У творах дитячої літератури характери зазвичай дещо спрощені, на перший план висувуються лише декілька яскравих рис. Цілком зрозуміло, що ці риси підкреслюються та конкретизуються емотивністю у тексті. Емоції героїв твору вербалізуються в емфатичних конструкціях чи словосполученнях. У мовленні кожного з головних персонажів повсякчас трапляються певні емфатичні словосполученнями, які ідентифікують саме цього героя твору, допомагаючи до того ж повніше зобразити його емоційний стан. Наприклад, у мовленні директора школи Шрапнеля в оповіданні Дж. Стронга “Гармидер у школі” переважає емфатичне словосполучення “*What on*

earth... ”, яке завжди висловлює подив та роздратування. Натомість у мовленні вчительки Лілії Гармидер частіше за все використано словосполучення “*Oh, dear...* ”, що сигналізує переляк та шок через певну неочікуваність подій, що відбуваються. Так, тільки-но читач сприймає одне з цих емоційних словосполучень, він обов’язково пов’язує його з певним персонажем та типовою ситуацією, яка могла стати причиною такої емотивності у тексті. Отже, емотивність як текстова категорія набуває надважливого значення саме у дитячій літературі, зважаючи на психофізіологічні особливості читацької аудиторії.

Торкаючись питання емотивності в аспекті перекладознавства, варто зазначити, що ця проблема є актуальною у сучасній науковій парадигмі та значно розширює межі досліджень. Хоча особливості відтворення емотивності художньої літератури вже певним чином розглядалися в галузі перекладознавства та міжкультурної комунікації, питання відтворення цієї текстової категорії саме у дитячій літературі залишається недостатньо вивченим.

У процесі дослідження особливостей відтворення емотивності дитячої літератури ми спираємося на принцип динамічної еквівалентності, розроблений відомим теоретиком перекладознавства Ю. Найдою. Такий принцип перекладу вимагає, щоб текст перекладу створював однакове враження на читача від прочитання, що й текст оригіналу та викликав у читачів емоції, однакові з тими, що й оригінальний текст. Якщо дотримуватися цього принципу, перекладач дитячої літератури повинен неодмінно зберігати емотивність, вживаючи релевантні відповідники мови перекладу.

Переклад А. Поритка є досить вдалим з погляду відтворення промовистих власних імен та прізвищ, гри слів, реалій. Однак поряд із спорадичними очікуваними трансформаціями у ПТ, які мають немотивований характер, прискіпливішої уваги заслуговують системні порушення еквівалентності оригіналу в перекладі, де у більшості випадків емотивність оригіналу взагалі не відтворюється.

Так, емоційне словосполучення “*What on earth...* ”, яке висловлює подив та роздратування, у репліці “*What on earth is going on here?*” [15, р.28] повністю нівелюється у ПТ: “*Що тут відбувається?*” [10, с.31]. Тож, якщо у тексті оригіналу вербалізоване здивування, навіть певний шок, а контекст на додачу допомагає відобразити роздратування, то ПТ не вербалізує жодних емоцій.

Беручи до уваги погляди української дослідниці Н.В. Денисенко, яка стверджує, що питома кількість емоційних словосполучень типу “*What on earth...* ” та подібних йому менша в українській мові, ніж в англійській [4], ми все ж вважаємо, що в українській мові існує досить багато аналогів для відтворення емотивності, закладеної у цьому словосполученні. Серед варіантів перекладу репліки “*What on earth is going on here?*” можна запропонувати такі: “*Що ж тут зрештою діється?*”, “*Що ж тут зрештою відбувається?*”, “*Що ж тут врешті-решт відбувається?*”, “*Що ж це діється?*”. Таким чином, емоційне словосполучення “*What on earth...* ” можливо відтворити, вживаючи частку “ж” та прислівники “зрештою”, “врешті-решт”. Натомість у перекладі А. Поритка емотивність даної репліки не була відтворена зовсім. Зазначене емоційне словосполучення адекватно не відображається у ПТ у жодній з реплік твору, наприклад: “*What on earth was she up to now?*” [15, р.34] відтворюється як “*І що вона затіває тепер?*” [10, с.37], “*What on earth is going on out here?*” [15, р.45] як “*Що тут відбувається?*” [10, с.45], “*How on earth did you do that*” [15, р.51] перекладається “*Як це тобі вдалося*” [10, с.51]. На противагу попереднім прикладам нівелювання емотивності на стор.78 тексту перекладу ми бачимо чудовий приклад відтворення емоційного словосполучення “*What on earth –!*” [15, р.82] як “*Що тут, заради всього святого...*” [10, с.78]. Наведений варіант перекладу ще раз доводить, що відтворити емотивність засобами іншої мови цілком можливо, а головне – необхідно у творах дитячої літератури.

Наступне емоційне словосполучення, відтворення якого заслуговує на увагу, – “*Oh, dear*”. Воно трапляється повсякчас в оригіналі, підкреслюючи неочікуваний результат певних дій, зазвичай несподіванку з присмаком певної прикrostі. У ПТ воно

відтворюється як “Ой” чи “Ой-ой”. Наведені варіанти перекладу не тільки не висловлюють жодних емоцій, тобто не виконують функцію, яка була покладена автором оригіналу, але більш того звучать неприродно і в українській мові навряд чи вербалізують емоції подиву та прикrostі. Англійське “*Oh, dear*” краще було б відтворити словосполученням “*О, Боже мій!*”, “*Ой, що ж це буде?!*”.

Серед адекватно відтворених емотивних речень необхідно навести наступний приклад: “*Oh, you do look a sight*” [15, p.68] – “*Ой, якби ви тільки себе побачили*” [10, с.66]. Хоча варто додати, що серед можливих варіантів перекладу могли бути такі: “*Якби Ви тільки себе бачили!*”, “*Ви тільки-но подивіться на себе!*”. Також вартує на увагу адекватне відтворення емотивності у репліці “*I knew! I knew it, Miss Pandemonium*” [15, p.72] як “*Я так і знав! Я так і знав, міс Гармидер*” [10, с.69], “*This is wonderful!*” [15, p.101] як “*Це просто чудово!*” [10, с.92] та “*It’s everywhere!*” [15, p.61] як “*Вона геть усюди!*” [10, с.60].

Серед емотивів чільне місце посідають вигуки. Для відтворення цієї частини мови у перекладі також необхідно знаходити відповідники, адекватні мові перекладу, а не просто імітувати їхнє звучання. Так, перекладач твору “Гармидер у школі” вигук “*Wow!*” на стор. 44 відтворює як “*Ух ти!*”, що є досить влучно, проте той же вигук англійською мовою на стор. 24 у репліці “*Wow! cried Karen. It flaps! It flaps its wings when you pull the legs!*” [15, p.24] у ПТ звучить не так емоційно, а саме: “*Ой! – вигукнула Карен. – Він махає крилами! Якщо потягнути за лапки, він махає крилами*” [10, с.27]. У даному прикладі вигук “*Wow!*” можна було відтворити як “*Ова*”, який більш звичний для українського читача. Крім того, адекватну заміну англійського вигуку “*Yuck!*” у репліці “*Yeast is a sort of fungus’ – she was drowned by a chorus of ‘Yuck!’ from the whole class*” [15, p.53] ми знаходимо у перекладі – “*Фу*” у репліці “*Дріжджі, діти – це такий грибок, як цвіль... – тут її голос потону в хоральному ‘Фу!’ усього класу*” [10, с.52]. Аналогічний за емотивністю англійський вигук “*Urgh*” у репліці “*Urgh, those aren’t dead mice, are they?*” [15, p.78] відтворюється як “*Фу*”, що є адекватним у ПТ, а репліка у перекладі виглядає так: “*Фу, але там же мертві миші, правда?*” [10, с.73]. Крім того репліка з вигуком “*Oops, sorry*” [15, p.54] відтворюється у ПТ як “*Ой, вибачте*” [10, с.54], що також є досить вдалим.

Перекладачеві цього оповідання вдається влучно відтворити вигуки, тому репліки українською мовою звучать природно, адекватно презентуючи ситуацію спілкування. У вихідному тексті також трапляються емотивні конструкції з допоміжним дієсловом *to do*, вживання якого з основним дієсловом у стверджувальному, розповідному реченні не виконує граматичну функцію, а лише стилістичну. Дієслово *to do* слугує певним інтенсифікатором, підкреслюючи емотивність тексту. Зважаючи на обов’язковість цієї текстової категорії у творах дитячої літератури, її необхідно обов’язково відтворити у ПТ. У наведеному раніше прикладі “*Oh, you do look a sight*” [15, p.68] емотивність була збережена, у перекладі репліка звучить так: “*Ой, якби ви тільки себе побачили*” [10, с.66]. Але все ж перекладачу не завжди вдавалося відтворити емотивність. Так, репліка “*That does look interesting*” [15, p.19] перекладається просто “*Цікаво, цікаво*” [10, с.23]. Такий варіант перекладу не вербалізує жодних емоцій, хоча емпатична конструкція з дієсловом *to do* могла відтворюватися у ПТ як “*А це і справді цікаво виглядає!*”, “*А це і справді цікаво!*”, “*А це і справді цікавенько!*”. Ця репліка не обов’язково повинна виражати зацікавленість, захоплення, можливі також відтінки іронії, але, звертаючись до варіанту перекладу А. Поритка, стає зрозумілим, що у ньому не відтворено ані захоплення, ані іронії, ані взагалі будь-яких емоцій.

Серед прикладів нівелювання емотивності у перекладі можна розглянути ще два випадки. Репліка “*Have you? That sounds like fun*” [15, p.22] у ПТ відтворюється як “*Он як? Це добре*” [10, с.25]. Навіть з точки зору буквального перекладу ця репліка відтворена неправильно, не кажучи вже про емотивність. Це речення могло мати наступне оформлення “*Справді? А звучить наче жарт*” чи “*Он як? А звучить наче жарт*”. Також

треба відзначити неадекватне відтворення досліджуваної текстової категорії у перекладі репліки “*Heaven alone knew why she should feel like that*” [15, р.10] як “*Невідомо, що було причиною цього відчуття*” [10, с.15]. Ми можемо запропонувати більш вдалий варіант, а саме “*Один Бог знав, що було причиною цього почуття*”. З наведених прикладів стає зрозумілим, що відтворити емотивність у перекладі даного оповідання видається можливим, але перекладач нехтує цією вимогою.

За результатами перекладознавчого аналізу в око впадає ще один недолік ПТ, а саме неправильне відтворення дієслів, які вказують на особливостей промовляння тих чи інших реплік з урахуванням контексту спілкування. Мається на увазі переклад таких дієслів як *to tumble, to murmur, to mutter*. Так, репліка зі зазначенням емотивності “*Oh dear, murmured Miss Pandemonium*” [15, р.44] перекладається як “*Ой-ой, – промимрила міс Гармидер*” [10, с.45]. У цьому випадку ми звертаємо увагу саме на переклад дієслова *to murmur*. Неможливо “*промимрити*” вигук “*ой-ой*”, тому що його зазвичай *викрикують, вигукують, або шепочуть* чи просто *промовляють*, до того ж знову нівелюється емоційність. Наводимо ще один приклад неадекватного перекладу з точки зору ситуації спілкування “*I never knew they were so small, murmured Jackie*” [15, р.79] як “*Я й не знала, що вони такі маленькі, – пробурмотіла Джекі*” [10, с.75]. Якщо дієслово *murmur* можливо було б перекласти поза контекстом як *бурмотіти*, то враховуючи контекст репліки, який висловлює подив та зачарування дітей побачивши маленьких мишенят, таке відтворення у ПТ не є адекватним. Краще було б замінити “*пробурмотіла*” дієсловом “*прошепотіла*”. Такий самий недолік ми зафіксували далі у перекладі твору. Репліка “*How fascinating, she murmured*” [15, р.99] перекладається “*Як захоплююче, – пробурмотіла вона*” [10, с.90]. З погляду емотивності тексту, неможливо “*бурмотіти*” від захоплення чи зачарування. Цей переклад дієслова нівелює емотивність, навіть якщо поряд блискучий варіант відтворення решти репліки.

Потребує зазначення також той факт, що емотивність у тексті можливо підкреслити графічними стилістичними прийомом, наприклад, капіталізацією. Особливої потреби це набуває, коли у тексті оригіналу присутня капіталізація, наприклад “*Do you see? NO COOKING!*” [15, р.72], але перекладач все одно нівелює емотивність та оминає застосування капіталізації. У ПТ ми бачимо “*Ось, дивіться! Куховарства нема!*” [10, с.70]. Краще було б залишити зазначений графічний стилістичний прийом та відтворити на кшталт: “*Ось, дивіться. Тут немає НІЯКОГО КУХОВАРСТВА!*”. Такий варіант перекладу привернув би більшу увагу читачів, відтворивши емотивність репліки оригіналу.

На основі проведеного стилістичного та перекладознавчого аналізу зробимо висновок, що творам дитячої літератури притаманна емотивність. Ця текстова категорія реалізується у лексиці, що описує та виражає емоції. Серед емотивів в оповіданні Дж. Стронга “Гармидер у школі” частіше за все використано емфатичні словосполучення та вигуки, крім того, емотивності твору додає й стилістичний прийом капіталізації.

У перекладі емотивність повинна бути збережена та відтворена засобами, адекватними для мови цільової аудиторії. У кожному конкретному випадку це можуть бути або аналогічні емфатичні словосполучення, або додавання певних прислівників, або пошук адекватних для цільової культури і мови вигуків. Відомо, що певні емоції є універсальними для всього людства, але їх вербальна маніфестація у кожній окремій мові є національно специфічною. Цей принцип при відтворенні емотивності художнього твору засобами іншої мови повинен бути базисним. Надзвичайної важливості набуває ця вимога при перекладі творів дитячої літератури, оскільки вони насамперед апелюють до почуттів читацької аудиторії, їх емоцій та внутрішнього світу, навчають дітей основам міжособистісного спілкування та порозуміння.

Перспективним з погляду подальших досліджень убачаємо диференціацію типів текстів дитячої літератури у плані перекладознавства та лінгвістики тексту; глибинного

вивчення потребує також проблема відтворення у перекладі культурно зумовлених жанрово-стилістичних особливостей творів для дітей та ідіостилю автора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гамзюк М.В. Емотивність фразеологічної системи німецької мови (досвід дослідження в синхронії та діахронії) [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / М. В. Гамзюк. – Київ, 2001. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/ard/2001/01gmvsnm.zip>.
2. Гладь С.В. Емотивність художнього тексту: семантико-когнітивний аспект (на матеріалі сучасної англійської прози) [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / С. В. Гладь. – Київ, 2000. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/ard/2000/00gsvtsa.zip>.
3. Гнезділова Я.В. Емоційність та емотивність сучасного англійського дискурсу: структурний, семантичний і прагматичний аспекти [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Я. В. Гнезділова. – Київ, 2007. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/ard/2007/07gyvsra.zip>.
4. Денисенко Н.В. Переклад англійських емпатичних словосполучень українською мовою [Електронний ресурс] / Н. В. Денисенко. – Режим доступу: http://filolog.mdu.org.ua/index.php?option=com_mtree&task=viewlink&link_id=640&Itemid=0.
5. Кизилова В.В. Дитяча література: Стан. Проблеми. Перспективи [Електронний ресурс] / В. В. Кизилова // Актуальні проблеми слов'янської філології. – 2009. – Вип. XX. – С. 237-242. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apsf_lil/2009_20/Kizilova.pdf.
6. Кузенко Г.М. Емотивність на різних мовних рівнях [Електронний ресурс] / Г. М. Кузенко. – Режим доступу: <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/novitfilolog/11/107.pdf>.
7. Кузенко Г.М. Мовні засоби вираження емотивності [Електронний ресурс] / Г. М. Кузенко. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/Fil/2000_18/14_kuzenko_gm.pdf.
8. Мац І.І. Різновиди емоцій та способи їх вербалізації (на матеріалі англійської мови) [Електронний ресурс] / І. І. Мац. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/3511/1/03miiesv.pdf>.
9. Папуша О. Теоретичний дискурс дитячої літератури: у пошуках об'єкта [Електронний ресурс] / Ольга Папуша. – Режим доступу: <http://www.anthropos.org.ua/jspui/bitstream/123456789/520/1/papusha.pdf>.
10. Стронг Дж. Гармидер у школі / Джеремі Стронг; [пер. з англ. А. Поритко]. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2007. – 187 с.
11. Шаховский В.И. Что такое лингвистика эмоций [Электронный ресурс] / В. И. Шаховский. – Режим доступа: http://tverlingua.by.ru/archive/012/3_shakhovsky.pdf.
12. Шаховский В.И. Эмотивная семантика слова как коммуникативная сущность [Электронный ресурс] / В. И. Шаховский. – Режим доступа: http://www.russcomm.ru/rca_biblio/sh/shakhovsky02.shtml.
13. Шаховский В.И. Эмотивный компонент значения и методы его описания: уч. пособие / В. И. Шаховский. – Волгоград, 1987. – 94 с.
14. Шевченко О.А. Функционирование категории эмотивности в рекламных текстах: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Шевченко Ольга Анатольевна. – Пермь, 2004. – 193 с.
15. Strong J. Pandemonium at School / Jeremy Strong. – England: Puffin Books, 1999. – 105 p.